

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi

Xəzər dənizi, Volqa çayı istisna olmaqla, dünya okeanına çıxışı olmayan unikal ekosistemdir. Sahəsi baxımından Yer kürəsində ən böyük göl olub, dəniz xüsusiyyətlərinə malikdir. Araşdırmalar onu da üzə çıxarıb ki, Xəzər dənizinin yatağı okean tipli süxurlardan ibarətdir.

Unikal ekosistem üzərində yaranan böyük təhlükə...

Bu unikal ekosistemlə bağlı maraqlı fakt və məqamların sayı kifayət qədərdir. Məsələn, məlumdur ki, Xəzər planetin digər dəniz və okeanlarla heç bir əlaqəsi olmayan ən böyük qapalı su hövzəsidir. Xəzərdən başqa su hövzələrinə hansısa axın yoxdur, buna baxmayaraq, dənizdə suyun səviyyəsi qeyri-sabitdir. Bu gün də Xəzərə yığılan suyun hara getdiyi elmə məlum deyil.

Xəzərə 130 çay tökülür. Dənizdəki çirkab suların təxminən 70% -i Rusiyanın ən böyük çayı olan Volqa ilə axıdılır. Dəniz suyunun tam yenilənməsi prosesi hər 250 ildən bir baş verir. Suyun səviyyəsinin qeyri-sabit olması səbəbindən Xəzər dənizinin konturları daim dəyişir. Hazırda su səviyyəsi baxımından dənizdə vəziyyət qeyri-qənaətbəxşdir və bu da ümumi ekosistemə mənfi təsir edir. Elə Azərbaycan da sahilyanı ölkələrdən biri olaraq əsas diqqəti daha çox bu mövzu üzərində cəmləməyə çalışır. Təsəffüf deyil ki, Aşqabadda Xəzəryanı Dövlətlərin Dövlət Başçılarının VI Zirvə Toplantısında çıxışı zamanı Prezident İlham Əliyev bu mövzuya xüsusi toxundu. Azərbaycanın Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin həlli üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsində maraqlı olduğunu bildiren dövlət başçısı qeyd edib: "Xəzərin ekoloji su ehtiyatlarının qorunub saxlanması və səmərəli istifadəsi üzrə komissiya çərçivəsində Xəzəryanı dövlətlərin uğurlu qarşılıqlı fəaliyyəti davam edir. Bu ilin sonunda Bakıda "Xəzər dənizinin dəniz ətraf mühitinin mühafizəsi haqqında" Çərçivə Konvensiyasının tərəflərinin VI konfransının keçirilməsi nəzərdə tutulub. Bu gün məhdud tərkibdə görüşdə biz xüsusi narahatlıq doğuran məsələlər, konkret olaraq Xəzər dənizinin dayazlaşması barədə həmkarlarımızla fikir mübadiləsi apardıq. Biz bunu uzun illər boyu müşahidə edirik və təəssüf ki, dayazlaşma dinamika narahatlıq doğurur. Buna görə biz fikir mübadiləsi apardıq və yə-

əvvəllər Xəzər dənizinin səviyyəsində bir əsr ərzində baş verən bu dalğalanmalar nisbətən "sabit iqlim" adlanan dövrə düşürdüyə, indi iqlim dəyişikliyi bu prosese öz təsirini göstərir. Son on ildə iqlim dəyişikliyi dünya alimlərinin əvvəllər proqnozlaşdırdığından daha sürətlə baş verib. Bu öz nəticələrini bütövlükdə ekosistemlərə yükləyir. Bu baxımdan Xəzər dənizinin səviyyəsində dəyişikliklərin ən real proqnoz-senarisinin müəyyən edilməsi, eləcə də uyğunlaşma tədbirlərinin işlənilməsi bütün Xəzəryanı ölkələr və ətraf region üçün həyati

viiyyəsinin azalmasına təsir edən amillərdən birinə çevrilib. Məşhur Bremen Universitetindən Matias Prangenin rəhbərlik etdiyi bir qrup elm adamının fikrincə, 21-ci əsrin sonunda Xəzər dənizində suyun səviyyəsinin düşməyə davam etməsi sözügedən su hövzəsinin iqtisadi məhsuldarlığının kəskin azalmasına səbəb olacaq.

Hesab edilir ki, önleyici addımlar atılmasa, ilk növbədə dayaz şimal ərəziləri yerli balıq növləri üçün kürü tökmə yerləri kimi yox olacaq. Bunun ardınca ciddi sosial-iqtisadi nəticələrə səbəb olan proseslər başlayacaq, məsə-

davamlılığı üçün səmərəli elmi həllər təqdim olunur. Adı çəkilən qurumun araşdırmaları da təsdiq edir ki, Xəzər dənizində tullantıların idarə olunması böhran ərəfəsindədir və akvatoriyası ciddi şəkildə təhdid edir. Tullantılarla yanaşı, çaylar və ya yağışlar vasitəsilə dənizə daxil olan suların da çirklənmə dərəcəsi çox yüksək olduğundan dəniz mühiti ciddi təhlükə altındadır. Şəhər və kənd tullantı sularının dənizə axıtılması Xəzər üçün digər problemdir. Məsələn, elə İranın özünün şimal əyalətlərinin bir sıra şəhərlərində kanalizasiya təmizləyici qurğular yoxdur.

Xəzərin ekoloji durumu fəlakət həddində - Azərbaycan qabaqlayıcı tədbirlərə başlayır..

qin ki, nümayəndə heyətlərimiz belə ekoloji fəlakətin səbəblərinin aşkar edilməsi və Xəzərin bundan sonrakı dayazlaşmasının qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi üçün xüsusi ekspert qruplarının yaradılması işini davam etdirəcəklər". Müasir dövrdə dəniz səviyyəsinin dəyişməsi böyük iqtisadi və siyasi problemlərə gətirib çıxarır. Bunun nəticəsində sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat və infrastruktur layihələri ciddi zərər çəkə bilər. İndi bu çağırışlara hazırlaşmağın vaxtıdır və Azərbaycan da sahilyanı ölkələrdən məhz bunu istəyir. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi Umayra Tağıyeva bu xüsusda bildirir: "Beş ölkənin sahillərini yuyan Xəzər iqtisadi və strateji əhəmiyyəti ilə yanaşı, region üçün vacib iqlim təyinedici təsirə malikdir. Dəniz səviyyəsinin dəyişməsi həmişə ölkə iqtisadiyyatına böyük ziyan vurub. 1978-1995-ci illər hamımızın yaşadığıdır, o zaman dənizin səviyyəsinin 2,5 metr qalxması infrastruktur obyektlərinin və yaşayış məntəqələrinin su altında qalması ilə nəticələnmişdi". Onun sözlərinə görə, hazırda Xəzər dənizinin səviyyəsi enməyə başlayıb: "Son 15 ildə onun səviyyəsi, demək olar ki, 1,5 metr azalıb və 1977-ci ilin 100 illik minimumuna çatana qədər isə cəmi 80 santimetr qalıb. Uzunmüddətli tədqiqatlar göstərdi ki, səviyyə dalğalanmalarının maksimum amplitudası 3 metrdir. Əgər

© Trend News A

əhəmiyyət kəsb edir".

Xəzərin sahilləri "geri" çəkilir, sahilyanı ölkələr dənizi yenidən bölüşdürmək məcburiyyətində qala bilər

Araşdırmalara əsasən, Xəzərdə səviyyə azalması davam edərsə, sinoptiklər Mərkəzi Asiyada yağıntılıların kəskin azalacağını gözləyirlər. İndilikdə Xəzər dənizində suyun səviyyəsi 1995-ci ildən bəri ən aşağı həddə çatıb. Bu da əsasən dəniz suyunun böyük hissəsini təmin edən Volqada suyun səviyyəsinin son vaxtlar təxminən 22% azalması ilə əlaqədardır. Bundan başqa, son illərdə Xəzər dənizinin səthi temperaturunun yüksəlməsi tendensiyası suyun sə-

lən, burada balıqçılıq məhv olacaq. Təbii ki, bu da iqtisadi sarsıntı ilə müşayiət ediləcək. Digər problem odur ki, Xəzər dənizinin sahilləri "geri" çəkildiyi üçün Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Rusiya və Türkmənistan yurisdiksiya sahələri və balıqçılıq hüquqları ilə bağlı yenidən danışıqlar aparmalı olacaqlar. Azərbaycan isə bu qəbildən olan problemlərin indidən həllini vacib hesab edir. Azərbaycanın narahatlığını İran Milli Okeanoqrafiya və Atmosfer Elmləri İnstitutu da bölüşür. Bu qurum tərəfindən Xəzər hövzəsinin cənub hissəsinin dərən sularında mütemadi olaraq dib çöküntülərindən nümunələr götürülür, Qorqan körfəzində tədqiqatlar, ölçmələr və modeləşdirilmə işləri aparılır, ekosistemin

Plastik və mikroplastiklər də Xəzər üçün problemdir. Mikroplastiklər plastik tullantıların aşınması nəticəsində emələ gəlir və onların 70%-i birbaşa dənizlərə düşür, müvafiq olaraq insanların qida dövryyəsinin bir hissəsinə çevrilir və bununla da insan sağlamlığına, dəniz biotəmizliyinə ziyan vurur.

Beləliklə, proseslər Azərbaycanın dənizdə ekoloji sistemlə bağlı həyəcan təbilinin nə dərəcədə əsaslı olduğunu bir daha nümayiş etdirir. Dənizin mühafizəsi üçün indidən müvafiq addımlar atılmalıdır.

Tahir TAĞIYEV
Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur.